

Tilning kelib chiqishi masalalari va tilshunoslik fanining shakllanishiga doir nazariy qarashlar

Iroda Yormamatovna Beknazarova
irodabeknazarova77@gmail.com
Zarina Fozil-qizi Sayfullayeva
sayfullayevazarina123@gmail.com
Samarqand davlat chet tillar instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada tilshunoslik fanining vujudga kelishi, uning o'rganish obyekti hamda tilning kelib chiqishi haqidagi nazariyalar tahlil qilinadi. Til va tafakkur, til va jamiyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlik yoritilib, tilning ijtimoiy hodisa sifatidagi mohiyati asoslab beriladi. Shuningdek, tilning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar, zamonaviy tilshunoslikning asosiy yo'nalishlari hamda globallashuv davrida tilning ahamiyati haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: tilshunoslik, til, tafakkur, jamiyat, mikrolingvistika, makrolingvistika, naturalizm, strukturalizm, til nazariyalari, kommunikatsiya

Theoretical views on the origin of language and the formation of linguistics

Iroda Yormamatovna Beknazarova
irodabeknazarova77@gmail.com
Zarina Fozil-kizi Sayfullayeva
sayfullayevazarina123@gmail.com
Samarkand State Institute of Foreign Languages

Abstract: This article analyzes the emergence of linguistics as a science, its object of study, and the theories concerning the origin of language. It highlights the close relationship between language and thought, as well as between language and society, and substantiates the essence of language as a social phenomenon. In addition, the article discusses the factors influencing language development, the main directions of modern linguistics, and the significance of language in the era of globalization.

Keywords: linguistics, language, thought, society, microlinguistics, macrolinguistics, naturalism, structuralism, language theories, communication

Kirish. Til insoniyat tarixidagi eng buyuk ijtimoiy hodisalardan biridir. Insonlar o'rtasidagi o'zaro aloqa, intellektual bilim almashish va ko'p ming yillik madaniy

merosning avloddan-avlodga begubor yetib borishi aynan til tizimi orqali amalga oshadi [1]. Bugungi shiddatli globalashuv va raqamlashtirish jarayonida tilning o'rnida yanada ortib bormoqda; u nafaqat kundalik muloqot vositasi, balki milliy o'zlikni anglash, etnik qadriyatlarni himoya qilish va madaniyatlararo muloqotni ta'minlovchi eng muhim geosiyosiy va sotsiokultural omil sifatida namoyon bo'lmoqda [2]. Til guruhlar va millatlarning dunyoni idrok etish modelini shakllantiradi va jamiyatning ijtimoiy xotirasi vazifasini o'taydi [3].

Til tabiati va uning qonuniyatlarini o'rganadigan asosiy fan tilshunoslik (lingvistika) bo'lib, u tilning kelib chiqishi, uning tarixiy rivojlanish bosqichlari, ichki strukturaviy tuzilishi (fonetika, leksika, grammatika) hamda jamiyatdagi funksional vazifalarini tizimli ravishda tadqiq etadi [4-10]. Zamonaviy bosqichda tilshunoslik mustaqil fan sifatida tor doiradan chiqib, boshqa fundamental va ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan sintezlashgan holda rivojlanmoqda. Xususan: Falsafa va mantiq bilan aloqadorlikda - til va tafakkurning bog'liqligi, ma'no mohiyati (semantika) o'rganiladi [5,8]; Psixologiya bilan hamkorlikda (psixolingvistika) - nutqning inson ongida hosil bo'lishi va qabul qilinishi mexanizmlari tahlil qilinadi [6,9]; Tarix, antropologiya va sotsiologiya (sotsiolingvistika) bilan chambarchas bog'liqlikda esa - tilning ijtimoiy tabaqalanishi, tillarning o'lishi va yashab qolishi hamda insoniyat evolutsiyasidagi o'rnini kabi global muammolar tadqiq etiladi [7,10].

Tilshunoslik fani tilning fonetik, leksik va grammatik qurilishini, uning uzoq tarixiy taraqqiyot bosqichlarini hamda murakkab ijtimoiy-sotsial tizim sifatidagi jamiyat hayotidagi o'rnini fundamental tarzda o'rganadi [11-14]. Tadqiqot obyekti va o'rganish doirasining ko'lamiga ko'ra, zamonaviy tilshunoslik tizimi ikki asosiy makro-yo'nalishga ajratiladi:

Mikrolingvistika (ichki lingvistika) - tilga tashqi sotsial omillardan ajratilgan holda, invariant ("yopiq") bir tizim sifatida yondashadi. U tilning ichki mikro-tuzilishini, ya'ni tovushlar tizimi va ularning nutqdagi kombinatsiyalarini (fonetika va fonologiya), lug'at boyligining semantik va tarkibiy xususiyatlarini (leksikologiya, frazeologiya) hamda so'z o'zgarishi va gap qurilishi qonuniyatlarini (morfologiya va sintaksisni birlashtirgan grammatika) qat'iy strukturaviy metodlar yordamida tadqiq etadi.

Makrolingvistika (tashqi lingvistika) - tilni o'zidan tashqaridagi global hodisalar, ya'ni inson ongi, jamiyat, madaniyat, psixologiya va boshqa fanlar bilan aloqadorlikdagi keng kognitiv hamda funksional jihatlarini ko'p tarmoqli (interdisiplinar) asosda tadqiq qiladi. Ushbu yo'nalish doirasida sotsiolingvistika, psixolingvistika, etnolingvistika va lingvokulturologiya kabi yirik sohalar shakllangan.

Bugungi shiddatli raqamli transformatsiya davrida tilshunoslik sun'iy intellekt texnologiyalari, kompyuter lingvistikasi, korpus lingvistikasi va neyrolingvistik dasturlash kabi yangi, amaliy yo'nalishlar bilan jadal boyib bormoqda. Mashinali

tarjima, matnlarni avtomatik tahlil qilish (NLP) va ulkan matnlar massivini (korpuslarni) statistik modellashtirish kabi jarayonlar tilni o'rganish va uni raqamli muhitga adaptatsiya qilish imkoniyatlarini cheksiz darajada kengaytirmoqda [15-17].

Til va tafakkur inson kognitiv faoliyatining ikki asosi bo'lib, ular bir-biri bilan uzviy, uzolmas dialektik aloqada bo'lgan universal hodisalardir. Garchi inson ongida reallik dastlab sensor va mavhum tushunchalar shaklida idrok etilsa-da, har qanday murakkab fikrlash jarayoni baribir ichki nutq va til birliklari negizida kechadi. Inson faqatgina fikrlab qolmay, balki o'z fikrini til qoliplari orqali shakllantiradi va moddiylashtiradi.

Shu sababli, insoniy tafakkur ijtimoiy-lingvistik vositalarsiz mukammal shakllanib o'z ifodasini topa olmaydi, til esa ichki intellektual mazmunsiz va fikr yukisiz shunchaki quruq tovushlar yig'indisiga aylanib qoladi. Bu yerda mantiq fani bilan tilshunoslikning kesishish nuqtasi namoyon bo'ladi: mantiq fani inson tafakkurining to'g'ri qurilish qonuniyatlarini, hukm va xulosalar mantiqiylikni o'rgansa, tilshunoslik ushbu mavhum mantiqiy kategoriyalarning real til vositalari (so'zlar, iboralar va gaplar) orqali grammatik jihatdan qanday ifodalanishini, nutqiy reallashuvini tadqiq qiladi.

Har bir xalqning o'ziga xos dunyoqarashi, mifologik va falsafiy mantiqi, milliy mentaliteti hamda dunyoni lisoniy idrok etish manzarasi bevosita uning ona tilida muhrlanadi. Til nafaqat axborot uzatadi, balki insonning mantiqiy fikrlash qobiliyatini tarbiyalaydi va rivojlantiradi, insoniyat to'plagan barcha ilmiy-tarixiy bilimlarni keyingi avlodlar uchun akkumulyatsiya qilib (saqlab) beradi va pirovardida butun sivilizatsiya hamda jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiladi.

Tilning qachon, qayerda va qanday paydo bo'lganligi (glottogoniya muammosi) antropologiya va tilshunoslik falsafasidagi eng murakkab, fundamental sirlardan biri bo'lib, hali ham mutaxassislar o'rtasida yakuniy va to'liq yechimini topmagan. Olimlar va mutafakkirlar tomonidan asrlar davomida bu borada diniy-mifologik, ijtimoiy va biologik xarakterdagi o'nlab turli xil nazariyalar (imo-ishora, tovushga taqlid, ijtimoiy kelishuv, mehnat hayqiriqlari nazariyalari) ilgari surilgan.

Ushbu izlanishlar orasida XIX asrda faoliyat ko'rsatgan mashhur nemis tilshunosi, naturalistik oqim asoschisi Avgust Shleyxerning qarashlari alohida ajralib turadi. Charlz Darvinning evolutsion ta'limotidan kuchli ta'sirlangan Shleyxer tilni ijtimoiy qadriyat emas, balki sof tabiiy-biologik hodisa deb hisoblagan. U tilni inson irodasiga bog'liq bo'lmagan o'ziga xos tirik organizmga qiyoslagan holda, uning tarixiy evolutsiyasini ham biologik organizmlar kabi tug'ilish, o'sish-rivojlanish, qarish va nihoyat yo'qolish (o'lish) kabi tabiiy-deterministik jarayon sifatida talqin etgan.

Biroq, tilshunoslikning keyingi empirik tadqiqotlari va ijtimoiy fanlarning taraqqiyoti ushbu biologik nazariyaning ilmiy jihatdan yetarli va mustahkam asosga

ega emasligini uzil-kesil ko'rsatdi. Bugungi kunda ma'lumki: (1) Til har qanday biologik organizmdan farqli ravishda, genetik kod orqali nasldan-naslga o'tmaydi, balki faqatgina sotsial muhitda, jamoaviy faoliyat va tarbiya jarayonidagina o'zlashtiriladi (masalan, jamiyatdan ajralgan holda hayvonlar orasida o'sgan, ya'ni "Maugli" sindromiga uchragan bolalarda nutq apparati biologik jihatdan sog'lom bo'lsa-da, til mutlaqo shakllanmaydi). (2) Tilning rivojlanishi biologik qonuniyatlar (masalan, tabiiy tanlanish) bilan emas, balki jamiyatning iqtisodiy, madaniy va intellektual ehtiyojlari, ya'ni sotsial qonuniyatlar asosida tartibga solinadi. Shuning uchun ham zamonaviy ilm-fanda til biologik hodisa emas, balki faqat jamiyat ichida va mehnat faoliyati jarayonidagina yashaydigan o'ziga xos ijtimoiy-tarixiy kategoriya sifatida e'tirof etiladi.

Bu nazariyaga ko'ra, insoniyat nutqidagi dastlabki so'zlar atrof-muhit va tabiatdagi turli signallar illementlariga, ya'ni akustik tovushlarga taqlid qilish natijasida kognitiv ravishda yuzaga kelgan. Masalan, qushlarning sayrashi va sayrash ohanglari, yovvoyi hayvonlarning o'ziga xos ovozlari, momoqaldiraq qarsillashi, shamol uvillashi yoki suvning shovullashi kabi tabiiy akustik jarayonlar tildagi ayrim onomatopoeik (tovushga taqlidiy) so'zlarning shakllanishiga bevosita sabab bo'lgan. Biroq, bu konsepsiya tilning kelib chiqishini to'liq izohlab bera olmaydi. Chunki til sotsial tizim sifatida faqatgina moddiy dunyoni aks ettirmaydi; inson nutqidagi mavhum tushunchalar, his-tuyg'ular va grammatik aloqalarni ifodalovchi so'zlarning mutlaq ko'p qismini bu kabi elementar mexanik taqlid yo'li bilan aslo izohlash mumkin emas.

Hissiyotlar yoki undovlar nazariyasiga ko'ra, ibtidoiy insonlarning turli xil tashqi ta'sirlar natijasida, ya'ni kuchli quvonch, qo'rquv, g'azab yoki jismoniy og'riq paytida beixtiyor chiqargan affektiv-hissiy tovushlari hamda fiziologik reflekslari vaqt o'tishi bilan ongli nutq birliklariga - so'zlarga aylangan. Bugungi tillarda faol qo'llaniladigan "oh", "uh", "voy", "uf" kabi subyektiv undov so'zlar hamda emotsional reaksiyalar bunga yaqqol misol bo'la oladi. Ammo, ushbu nazariya ham tanqidiy nuqtayi nazardan zaif hisoblanadi. Sababi, emotsional undovlar tizimi muloqotning eng ibtidoiy shakli bo'lib, u obod va murakkab fikrni ifodalash, mantiqiy tushunchalarni shakllantirish va jamoaviy axborot uzatish ehtiyojlarini qondira olmas edi.

Mehnat hayqiriqlari (Ritmik mehnat) nazariyasi nazariya tarafdorlarining (xususan, XIX asr sotsial-falsafiy oqimlari va lingvistlari) fikricha, jamoa bo'lib og'ir jismoniy ishlarni bajarish, ov qilish yoki yirik obyektlarni ko'chirish jarayonida kishilar tomonidan birgalikdagi harakatni muvofiqlashtirish (sinxronlashtirish) uchun chiqarilgan ritmik exhalatsion (nafas chiqarishdagi) tovushlar, mushaklar tonusini pasaytiruvchi signal-chaqiriqlar tilning ijtimoiy shakllanishiga asos bo'lgan. Ushbu nazariya tilning yuzaga kelishida biologik omillarni emas, balki eng muhim sotsial omil - jamoaviy faoliyat va mehnatni birinchi o'ringa olib chiqadi. Shunga qaramay, u

tilning faqat signal-boshqaruv funksiyasini tushuntiradi, lekin uning boy semantik bazasi, nominativ (nomlash) xususiyati va grammatik arxitektonikasi qanday paydo bo'lganini to'liq yoritib bera olmaydi.

Falsafiy mushohadalarga asoslangan ushbu nazariyaga ko'ra, ibtidoiy jamiyatdagi odamlar o'zaro muloqot ehtiyojini qondirish va jamoaviy hayotni tartibga solish maqsadida muayyan narsa-buyumlar, hodisalar hamda tushunchalarni aniq tovush birikmalari bilan nomlash borasida o'zaro kelishib (shartlashib) olganlar. Biroq, mantiqiy va gnoseologik nuqtayi nazardan, bunday universal kelishuv yoki ijtimoiy shartnomaning amalga oshishi uchun dastlab odamlar o'rtasida fikr almashishga imkon beradigan qandaydir boshqa bir mukammal aloqa tizimining - ya'ni tilning allaqachon mavjud bo'lishi talab etilar edi. Shu sababli, ushbu konsepsiya glottogoniya (tilning ilk paydo bo'lishi) muammosini fundamental hal qila olmasa-da, ko'proq tilning keyingi taraqqiyotini, so'zlarning shartli (ixtiyoriy) tabiatini va leksik tizimning ijtimoiy konvensiyalar (kelishuvlar) asosida boyib borish mexanizmlarini ilmiy jihatdan to'g'ri tushuntiradi.

Hozirgi zamon fundamental va amaliy tilshunosligida tilning sof ijtimoiy-tarixiy hodisa ekanligi, uning tabiati va funksiyalari faqat sotsial muhit bilan belgillanishi keng e'tirof etiladi. Til faqat jamiyat bag'ridagina yashaydi, uning ehtiyojlariga javob beradi va jamiyat bilan sotsiodialektik qonuniyatlar asosida birga rivojlanadi. Inson tug'ma biologik instinktlar bilan dunyoga kelgani kabi, ma'lum bir tilni tayyor genetik axborot sifatida bilib tug'ilmaydi; u faqat o'zi yashayotgan va shakllanayotgan sotsiokultural muhit, interaktiv muloqot va tarbiya jarayoni orqali til tizimini individual tarzda ongli ravishda o'zlashtiradi.

Bunga fan tarixidagi ko'plab empirik dalillar va antropologik kuzatuvlar yaqqol misol bo'la oladi. Chunonchi, insondan va tabiiy ijtimoiy muhitdan mutlaqo ajralgan, yovvoyi tabiat qo'ynida yoki qat'iy izolyatsiyada ulg'aygan bolalarning (fanda "Maugli bolalar" yoki feral odamlar deb hisoblanuvchi subyektlarning) ma'lum bir yoshdan (kognitiv o'zlashtirishning kritik davridan) keyin insoniy nutqni to'liq egallay olmaganliklari, hatto jismoniy-biologik nutq apparatlari sog'lom bo'lsa ham, mantiqiy fikrlash va so'zlashish qobiliyatidan mahrum bo'lib qolganliklari ko'p bor kuzatilgan. Bu ajoyib va fojiali holat tilning biologik xususiyat emas, balki faqatgina jamiyat ichida shakllanuvchi ijtimoiy-psixologik fenomendir, degan xulosani uzil-kesil tasdiqlaydi.

Shu nuqtayi nazardan, til millatning eng oliy va daxlsiz ma'naviy boyligi, uning o'tmishi va kelajagini bog'lovchi ko'prik hisoblanadi. U muayyan xalqning ko'p asrlik tarixini, falsafiy-mifologik madaniyatini, urf-odatlarini, mentalitetini va dunyoni lisoniy idrok etish manzarasini o'zida o'chmas kod sifatida aks ettiradi. Shu sababli ham, dunyodagi har bir xalq o'z milliy o'zligini, tarixiy xotirasini asrab qolishning birlamchi

sharti sifatida o'z ona tilini saqlash, himoya qilish va uni har tomonlama rivojlantirishga intiladi.

XXI asrda axborot texnologiyalari, global tarmoq va sun'iy intellekt tizimlarining misli ko'rilmagan darajada jadal rivojlanishi natijasida tillararo o'zaro deterministik ta'sir va integratsiya jarayonlari mislsiz darajada kuchaydi. Internet makoni, Neyron tarmoqlari (LLM), katta til modellari va raqamli kommunikatsiya vositalari tilning lingvistik imkoniyatlarini modellashtirish, korpuslarni shakllantirish hamda xalqaro muloqotni onlayn tezlashtirish uchun mutlaqo yangi ufqlarni ochmoqda. Biroq, ushbu universal globallashtirish jarayoni o'zining jiddiy salbiy asoratlarini ham namoyon qilmoqda: dunyo miqyosida raqamli muhitga moslasha olmagan, kompyuter lingvistikasi bazasiga ega bo'lmagan ayrim kam sonli va kichik tillarning iste'moldan chiqib ketishi va butunlay yo'qolib ketish xavfi (lingvistik ekspansiya natijasida) eksponentsial ravishda ortib bormoqda.

Bugungi sivilizatsiya bosqichida til nafaqat oddiy axborot almashish yoki aloqa vositasi, balki davlatlarning iqtisodiy, geosiyosiy, strategik va madaniy taraqqiyotini belgilovchi eng muhim determinor omillardan biriga aylanib ulgurdi. Zamonaviy dunyoda chet tillarini mukammal o'rganish va amaliyotga joriy etish xalqaro miqyosdagi innovatsion, ilmiy va iqtisodiy hamkorlikni yangi bosqichga olib chiqsa, muqaddas ona tilini asrash, uning leksik-grammatik boyligini asrab-avaylagan holda ilmiy va raqamli terminologiyasini boyitib borish milliy o'zlikni, suverenitetni va madaniy mustaqillikni global miqyosda saqlab qolishga xizmat qiladi.

Xulosa. Olib borilgan tizimli tahlillar va nazariy umumlashmalar shuni ko'rsatadiki, til insoniyat ijtimoiy-tarixiy taraqqiyotining evolutsion asosi va jamiyat mavjudligini ta'minlovchi unikal integrativ tizimdir. Glottogoniya (tilning kelib chiqishi) muammosiga doir biologik, naturalistik, onomatopoeik yoki hissiy-undov konsepsiyalarining vujudga kelishi va ularning keyingi ilmiy tanqidi shundan dalolat beradiki, tilni sof mexanik yoki fiziologik hodisa sifatida talqin etib bo'lmaydi. Garchi ijtimoiy kelishuv (shartnoma) va mehnat hayqiriqlari nazariyalari tilning shakllanishida jamoaviy omillarning rolini to'g'ri ko'rsatgan bo'lsa-da, zamonaviy fundamental tilshunoslik falsafasi tilni murakkab, o'z-o'zini tashkil etuvchi sotsial-kognitiv fenomen va ochiq ijtimoiy sistema sifatida e'tirof etadi. Til va tafakkurning dialektik uzviyligi insonning dunyoni lisoniy idrok etish modelini shakllantirib, kognitiv faoliyatning eng oliy bosqichini belgilab beradi. Shuningdek, fan tarixida o'z isbotini topgan empirik dalillar (xususan, sotsial izolyatsiyadagi subyektlar paradigmasi) tilning faqatgina jamiyat bag'rida, jamoaviy faoliyat va madaniy transmissiya jarayonida reallashishini uzil-kesil tasdiqlaydi. XXI asrning shiddatli raqamli transformatsiyalari, korpus lingvistikasi va sun'iy intellekt texnologiyalarining (NLP) kirib kelishi tilning amaliy imkoniyatlarini kengaytirish bilan bir qatorda, global miqyosda tili ekologiyasi va milliy o'zlikni saqlash muammosini ham kun tartibiga

qo‘ymoqda. Globallashuv sharoitida raqamli makonga adaptatsiya bo‘la olmagan tillarning inqirozga yuz tutishi lingvistik xavfsizlik masalasini strategik darajaga ko‘tardi. Pirovardida, til nafaqat kommunikatsiya va axborot konvertatsiyasi vositasi, balki millatning tarixiy xotirasi, etnokultural kodi va davlat mustaqilligining ma‘naviy poydevoridir. Shu sababli, tilning ichki strukturaviy qonuniyatlarini (mikrolingvistika) va uning fanlararo aloqadorligini (makrolingvistika) chuqur ilmiy tadqiq etish, ona tilining leksik-grammatik nufuzini asrash hamda uning raqamli ekotizimini yaratish har bir suveren jamiyat va ilmiy hamjamiyat oldidagi eng ustuvor va strategik vazifalardan biri bo‘lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Chomsky N. Language and mind. – 3rd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – 202 p. – DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511791246>.
2. Crystal D. Language death. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 208 p. – DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511486227>.
3. Mahmudov N. Tilning mukammal tadqiqi yo‘llarini izlab... (O‘zbek tilshunosligining kechagi va bugungi yo‘llari haqida mulohazalar). – Toshkent: Akadem nashr, 2012. – 216 b. – DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7402118>.
4. Saussure F. de. Cours de linguistique générale. – Paris: Payot, 1916. – 336 p.
5. Tojiyev M. Tilshunoslik fani falsafasi va metodologiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2010. – 184 b.
6. Mengliyev B. Hozirgi o‘zbek adabiy tili: Darslik. – Toshkent: Tafakkur bo‘stoni, 2018. – 412 b.
7. Dadaboyev H. O‘zbek terminologiyasi: Darslik. – Toshkent: Milliy qomuslar bosh tahririyati, 2019. – 280 b.
8. Jurafsky D., Martin J. H. Speech and language processing: An introduction to natural language processing, computational linguistics, and speech recognition. – 3rd ed. draft. – Stanford: Stanford University, 2020. – 540 p. – URL: <https://web.stanford.edu/~jurafsky/slp3/>.
9. Xolmanova Z. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2007. – 256 b.
10. Irisqulov M. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992. – 240 b.
11. Beknazarova, I., & Jo‘rayeva, D. (2025). Didactic Effectiveness of Using Duolingo, Immerse Me, and Replika Platforms in Teaching the Topic. Describing Places". The Lingua Spectrum, 9(1), 213-20. <https://lingvospektr.uz/index.php/lngsp/article/view/1053>
12. Yormamatovna, B. I. (2025). A general approach to the analysis of the cognitive and functional features of indirect naming in texts. Spanish Journal of

Innovation and Integrity, 42, 473-478.

<https://www.sjii.es/index.php/journal/article/view/614>

13. I Yo Beknazarova, D. U. (2025). Bilvosita nomlashning umumnazariy muammolari (ingliz tili misolida). 2024 yil 6-son (148/2), 6(163), 5-13. <https://axborotnoma.uz/research/3247/>

14. Beknazarova, I. Y., & Qilicheva, M. M. Q. (2026). How are social media changing the lives of young people?. Science and Education, 7(5), 223-225. <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/8862>

15. Yormamatovna, B. I., & Usmonaliyevna, J. D. (2023). Moral Perspectives in the Works of Children's Author Michael Morpurgo. American Journal of Pedagogical and Educational Research, 8, 97-99. <https://americanjournal.org/index.php/ajper/article/view/339>

16. Sharipova O., Yo'ldoshev I. Tilshunoslik asoslari. – Toshkent: Universitet, 2006. – 168 b.

17. Azizov O. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent: O'rta va oliy maktab davlat nashriyoti, 1963. – 212 b.